

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

*Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

Серія: Педагогіка і психологія

№ 31 · 2010 р.

УДК 371+15
ББК 74.00+88.40+88.840
Н 34

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
Серія: Педагогіка і психологія
№ 31 · 2010 р.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського від 26 травня 2010 р. (протокол №10)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

В.І. Шахов – доктор педагогічних наук, професор (головний редактор)
М.І. Сметанський – доктор педагогічних наук, професор (заст. головного редактора)
Г.С. Тарасенко – доктор педагогічних наук, професор
Н.Г. Ничкало – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України
О.В. Сухомлинська – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України
Г.О. Балл – доктор психологічних наук, професор
Б.А. Брилін – доктор педагогічних наук, професор
Р.С. Гуревич – доктор педагогічних наук, професор
Н.Є. Мойсеюк – доктор педагогічних наук, професор
М.В. Савчин – доктор психологічних наук, професор
В.М. Галузяк – кандидат психологічних наук, доцент
М.І. Томчук – доктор психологічних наук, професор
О.В. Шестоपालюк – кандидат педагогічних наук, професор

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: // 36. наук. праць. – Випуск 31 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – 420 с.

Редактор: **О.М. Тіщенко**
Комп'ютерний набір: **Н.Р. Опушко**
Верстка: **В.П. Король**

© Автори статей, 2010

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

<i>Буркова Л.В.</i> ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ ІННОВАЦІЙ В ОСВІТІ.....	9
<i>Raweł Kijo</i> WYCHOWANIE FIZYCZNE W PERSPEKTYWIE ZAŁOŻEŃ NOWEJ PODSTAWY PROGRAMOWEJ 2009 W POLSKIM SYSTEMIE EDUKACJI.....	15
<i>Коломієць А.М.</i> ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ В ОСВІТІ.....	21
<i>Костогриз С.Г., Красильникова Г.В., Ткачук Г.С.</i> РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ТА ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	25
<i>Краєвська О.Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ.....	32
<i>Dr Barbara Olszewska</i> ROZWÓJ KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH DZIECI JAKO WYZWANIE DLA WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI.....	36
<i>Шахов В.І.</i> ВИХОВНІ ТА НАВЧАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ СТИЛІВ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	42

ДИДАКТИКА

<i>Блажко О.А.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ УЧНІВ ХІМІЇ.....	48
<i>Бондар С.П.</i> ЧИТАЦЬКІ ІНТЕРЕСИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПІДЛІТКІВ.....	52
<i>Загоруй Р.В.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ УЗАГАЛЬНЕНИХ ПРИЙОМІВ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ.....	59
<i>Імбер В.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО ВЕЛИЧИНУ ПРЕДМЕТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	66
<i>Ковтонюк Г.М.</i> САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛЯРІВ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	71
<i>Комарівська Н.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРОВАНИХ УРОКІВ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	75
<i>Косовець О.П.</i> ПРИНЦИПИ СИНХРОННОГО НАВЧАННЯ ІНФОРМАТИКИ СЛУХАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	81
<i>Левчук О.В.</i> ДИДАКТИЧНИЙ КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ.....	86

САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛЯРІВ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Найвищою метою формування навчальної діяльності школяра є його становлення як її суб'єкта, піднесення до такого рівня розвитку школярів, коли вони можуть самостійно ставити мету діяльності, відновлювати необхідні знання і способи діяльності для розв'язання задачі, планувати свої дії, корегувати їх здійснення, порівнювати отриманий результат з поставленою метою, тобто самостійно здійснювати навчальну діяльність.

Обсяг інформації, потрібної для результативної роботи і повноцінного життя освіченої людини, постійно зростає, а тому вже не задовольняє вимогам часу навчання, яке засноване тільки на запам'ятовуванні навчального матеріалу та наступному його відтворенні. Сьогодення вимагає здатності людини здобувати нові знання самостійно.

Таким чином, одним із найактуальніших завдань навчально-виховного процесу у закладах освіти є «навчити вчитись», уміти здобувати знання самостійно. Тобто самостійна пізнавальна діяльність школярів є однією із найважливіших складових навчального процесу. І саме тому майбутній учитель має бути підготовленим до організації самостійної пізнавальної діяльності школярів, використовуючи при цьому не тільки найкращий досвід минулого, але й сучасні технології навчання.

Аналіз останніх досліджень. Проблема організації самостійної пізнавальної діяльності, як засвідчує аналіз психологічної та педагогічної літератури, знайшла своє відображення як у класичній педагогічній спадщині Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, В. Сухомлинського, так і в працях науковців нашого часу (С. Архангельського, Ю. Бабанського, М. Гарпунова, В. Загвязинського, Б. Осипова, В. Козакова, М. Кас'яненка, І. Лернера, П. Підкасистого, М. Кашина, Е. Голанта, І. Огородникова, Л. Арістової, Т. Шамової, Б. Єсіпова, М. Скаткіна, Н. Половнікової, Д. Ельокіна, М. Солдатенка, М. Сметанського, В. Давидова, О. Леонтьєва, В. Крутецького, Л. Виготського, Н. Талізінної та ін.).

Різними науковцями розглянуто дидактичні основи активізації самостійної навчальної діяльності; здійснено аналіз різних аспектів формування пізнавальної самостійності, дослідження впливів самостійної роботи на навчально-виховний процес; обґрунтовано окремі аспекти організації самостійної роботи; здійснено порівняльний аналіз організації самостійної пізнавальної діяльності.

Разом з тим недостатньо дослідженими залишаються загальнотеоретичні аспекти організації самостійної роботи, формування умінь і навичок самостійної роботи, використання інформаційних технологій у контексті самостійної пізнавальної діяльності; питання формування у майбутнього вчителя умінь учити учнів учитися.

Мета статті проаналізувати понятійний аспект самостійної пізнавальної діяльності та проблеми організації самостійної пізнавальної діяльності учнів, до вирішення яких потрібно готувати майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Про необхідність формування самостійності учнів у процесі навчання писав ще К. Ушинський: «Потрібно постійно пам'ятати, що слід передавати учню не тільки ті або інші знання, а й розвивати у ньому бажання і здатність самостійно, без учителя, здобувати нові знання, дати учню засіб одержувати корисні знання не тільки із книг, а й з предметів, які його оточують, із життєвих подій, із історії власної душі. Маючи таку розумову силу, яка видобуває звідусюди користь, людина буде вчитися все життя, що, звісно, і складає одне із найголовніших завдань шкільного навчання» [11].

Аналіз педагогічної літератури вказує на те, що в науці немає єдиного підходу до визначення поняття «самостійна робота». Деякі дослідники вважають самостійну роботу формою організації навчального процесу, інші – методом навчання. Існують й інші підходи, коли самостійну роботу розуміють як засіб досягнення конкретної мети, спосіб здобуття знань із різних джерел.

Поняття самостійної роботи тісно пов'язане з поняттям «самостійність» та «діяльність», які визначаються так: «Самостійність – це здатність особистості до діяльності, яка здійснюється без сторонньої допомоги» [9].

Під пізнавальною самостійністю розуміють таку якість особистості, яка характеризується її прагненнями та вміннями без сторонньої допомоги отримувати знання, опанувати засобами діяльності та розв'язувати пізнавальні завдання. Під самостійною роботою в дидактиці розуміють різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності учнів на класних і позакласних заняттях або вдома без безпосередньої участі учителя, але за його завданнями (А. Мирослюбов).

У педагогічному словнику самостійна робота визначається як «діяльність учня в процесі навчання, яку він виконує за завданням учителя під його керівництвом, але без його безпосередньої участі» [9]. У педагогічній енциклопедії самостійну роботу визначено як «різноманітні види індивідуальної та колективної діяльності учнів, що здійснюються на класних і позакласних заняттях або вдома за завданнями, без безпосередньої участі вчителя» [10].

На думку М. Моро, «самостійна робота – це така форма організації пізнавальної діяльності учнів, під час якої вони свідомо та активно прагнуть до досягнення поставленої цілі, переборюючи труднощі, які постають на їхньому шляху без безпосередньої допомоги з будь-якого боку» [7]. На думку А. Забарної, «самостійна робота учнів – це такий вид навчальної діяльності, що виконується учнями з використанням розумових і (або) фізичних зусиль як під час уроків, так і в позаурочний час, за завданням і під контролем викладача, але без особистої його участі та спрямований на досягнення поставленої мети» [4].

Без сумніву, підвищення якості знань, формування пізнавальної активності, самостійності, позитивної мотивації, інтелектуальних умінь є головними завданнями самостійної роботи.

Особливістю самостійної роботи як спеціальної форми організації навчального процесу є такі чинники:

- самостійна робота сприяє підвищенню якості навчання;
- самостійна робота розвиває вміння вчитися;
- самостійна робота сприяє диференціації та індивідуалізації навчання.

Таким чином, можна визначити три аспекти:

1. Самостійна робота школяра є наслідком правильно організованої його навчальної діяльності на уроці, що мотивує самостійне її розширення, поглиблення і продовження у вільний час.

2. Самостійна робота є ширшим поняттям, ніж домашня робота. Самостійна робота може включати позаурочну роботу учня, яка задається в тій чи іншій формі учителем.

3. Самостійна робота є ефективною формою навчальної діяльності, формою самоосвіти, пов'язаною з роботою учня в класі.

Аналізуючи все вище сказане, можна конкретизувати смислове значення поняття «самостійна пізнавальна діяльність». Під самостійною пізнавальною діяльністю ми розуміємо діяльність учнів, яка полягає у самостійному визначенні мети, завдань, проблеми на основі пізнавальних потреб та інтересів, мотивів, виборі власного пізнавального шляху, спрямованого на розв'язання поставлених завдань.

У процесі організації самостійної пізнавальної діяльності повинна бути прийнята до уваги специфіка навчального предмета: математика, фізика, інформатика, біологія, історія, іноземна мова тощо. Поряд з цим організація самостійної пізнавальної діяльності піднімає цілий ряд питань, які свідчать про готовність до неї самого школяра як суб'єкта цієї форми

діяльності. Перше питання – чи вміють школярі у своїй більшості самостійно працювати? Як показують матеріали багатьох досліджень, відповідь на це запитання в цілому негативна, навіть стосовно студентів, не говорячи вже про школярів. Так, за узагальненими даними М. Дяченко і Л. Кандибовича, 45,5% студентів визнають, що не вміють правильно організувати самостійну роботу; 65,8% опитаних взагалі не вміють розподіляти свій час; 85% не думають, що його можна розподіляти. [3]. Навіть при деякому умінні самостійно працювати студенти відмічають, що повільно сприймають навчальний матеріал на слух, а також при читанні і конспектуванні текстів. Прийом, осмислення, переробка, інтерпретація і фіксування необхідної навчальної інформації викликають у них істотні утруднення. Таким чином, можна констатувати несформованість в учнів психологічної готовності до самостійної роботи, незнання загальних правил її самоорганізації, невміння реалізувати передбачувані нею дії. Якщо до цього додати недостатньо високий рівень пізнавального інтересу до цілого ряду навчальних дисциплін, то стає зрозуміло, що відповідь на перше запитання негативна.

Тут виникає друге запитання: чи може готовність, потім здатність до ефективної самостійної роботи визначити нову форму діяльності, а не просто спосіб виконання домашніх завдань? Відповідь позитивна, але неоднозначна. Вона визначається тим, що, по-перше, формування такої здатності передбачає загально особистісний розвиток у плані вдосконалення вміння ставити перед собою цілі, вдосконалення самосвідомості, рефлексивності мислення, самодисципліни, розвитку себе в цілому як суб'єкта діяльності (наприклад, формування вміння визначати, ставити і реалізувати мету, виробляти узагальнені прийоми дій, адекватно оцінювати результати). По-друге, неоднозначність визначається тим, що ця здатність ефективно і ніби невимушено формується тільки в учнів, які мають позитивну навчальну мотивацію і позитивне (зацікавлене) ставлення до навчання. Результати досліджень показують, що навіть у студентів (у 77% першокурсників і 12,8% другокурсників) ставлення до навчання негативне [12].

Результати проведеного нами анкетування «Чи вмієте ви вчитися?» [1] серед студентів 4-х курсів математичних спеціальностей (99 опитаних) ВДПУ імені Михайла Коцюбинського свідчать про те, що студенти рідко тренують пам'ять, не дуже люблять розв'язувати нестандартні задачі, не встигають виконувати домашні завдання. Підбиваючи підсумки цієї анкети, ми виявили, що за п'ятибальною шкалою високого рівня (4,6-5 балів) самоосвітніх навичок у студентів небагато (14%). Достатній рівень (3,6-4,5 балів) у 49% студентів, середній (2,6-3,5 балів) – у 28% студентів (рис. 1).

Результати аналогічного опитування серед учнів 9-11-х класів гуманітарного ліцею-інтернату Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу (75 опитаних) свідчать, що учні також рідко тренують пам'ять, не люблять розв'язувати нестандартні задачі, не встигають виконувати домашні завдання, не вміють розподіляти свій час. Аналізуючи результати анкетування, ми виявили, що високого рівня самоосвітніх навичок в учнів, на жаль, практично немає (1%). Достатній рівень у 43%, середній – у 38%, і початковий – у 18 % школярів (рис. 1). І це враховуючи те, що учні ліцею – це вибрані з кращих дітей інших шкіл.

Природно, що проблема формування в учнів здатності до самостійної пізнавальної діяльності переростає у проблему підвищення навчальної мотивації, виховання інтересу до навчання. Формування здатності учнів до самостійної пізнавальної діяльності – важливе для всього педагогічного колективу. Воно полягає у цілеспрямованому навчанні учнів, зокрема середніх та старших класів і студентів, особливостям організації цієї роботи. Таке навчання включає формування прийомів моделювання самої навчальної діяльності, визначення учнями оптимального розпорядку дня, усвідомлення та послідовне відпрацювання ними раціональних прийомів роботи з навчальним матеріалом, оволодіння прийомами поглибленого, динамічного (швидкісного) читання, складання планів різноманітних дій,

конспектування, постановки і розв'язування навально-практичних задач. Значний інтерес у цьому плані становлять запропоновані А. Марковою [6] прийоми навчальної роботи:

□ прийоми смислової переробки тексту, укрупнення навчального матеріалу, визначення в ньому вихідних ідей, принципів, законів, усвідомлення узагальнених способів розв'язування задач, самостійна побудова школярами системи задач певного типу;

□ прийоми культури читання і культури слухання, прийоми короткого і найбільш раціонального запису (виписки, плани, тези, конспект, анотація, реферат, рецензія, загальні прийоми роботи з книгою);

□ загальні прийоми запам'ятовування (структурування навчального матеріалу, використання особливих прийомів мнемотехніки з опорою на образну і слухову пам'ять);

□ прийоми зосередження уваги, які спираються на використання школярами різних видів самоконтролю, поетапну перевірку своєї роботи, визначення об'єктів перевірки, порядку перевірки і т.ін.;

□ загальні прийоми пошуку додаткової інформації (робота з бібліографічними матеріалами, довідниками, каталогами, словниками, енциклопедіями) та її зберігання в домашній бібліотеці;

□ прийоми підготовки до екзаменів, заліків, семінарів, лабораторних робіт;

□ прийоми раціональної організації часу, обліку і затрат часу, розумного чергування праці і відпочинку, важких усних і письмових завдань, загальні правила гігієни і праці (режим, прогулянки, порядок на робочому місці, його освітлення та ін.).

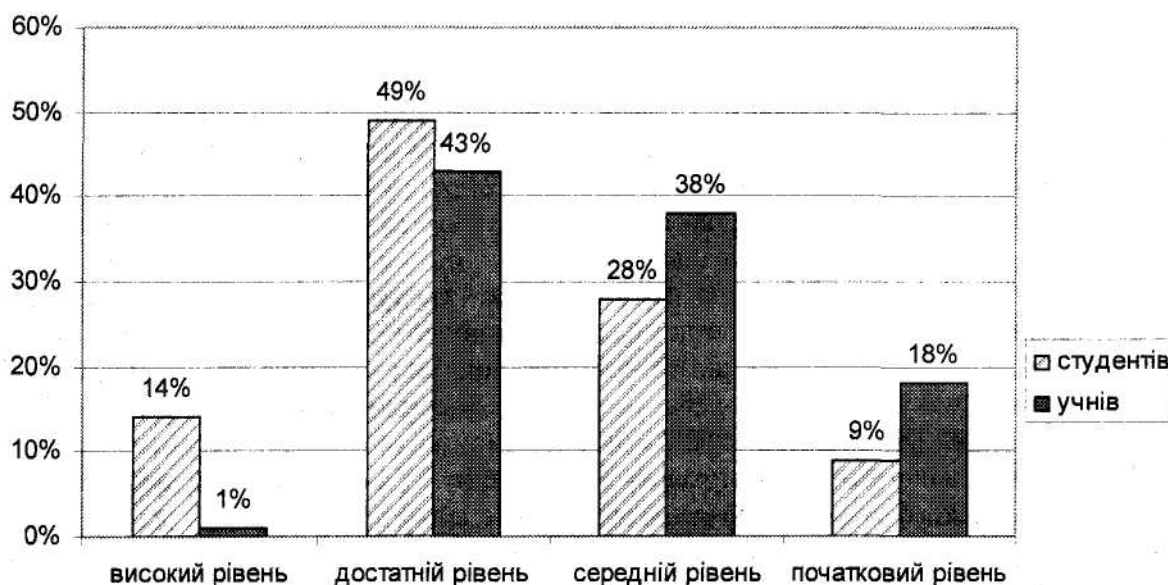

Рис. 1. Рівні самоосвітніх навичок

Висновки. Самостійна пізнавальна діяльність є ефективною формою навчальної діяльності і визначальною складовою навчально-виховного процесу. Це пояснюється тим, що у процесі самостійної пізнавальної діяльності формуються не лише навички роботи учнів з джерелами інформації, а й відбувається формування інтересу до знань, їх поглиблення та розширення, оволодіння новими прийомами пізнання, формування самоосвітніх навичок, розвиток творчої особистості. Дуже важливими тут є постійні зусилля вчителів, спрямовані на пошук продуктивних форм, методів і засобів організації самостійної пізнавальної діяльності.

До перспективних напрямів подальшого дослідження відносимо розробку засобів організації самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Література:

1. Бухлова Н.В. Організація самоосвітньої діяльності учнів / Н.В.Бухлова. – Харків: Видавнича група «Основа», 2003. – 64 с.
2. Даль В. Толковый словарь живого великого русского языка / В.Даль. – М.: Русский язык, 1991. – Т.1. – 699 с.
3. Дьяченко М.И. Психология высшей школы / М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович. – Минск: Университетское, 1993. – 368 с.
4. Забарна А.П. Організація навчання інформатики у профільній школі / А.П.Забарна. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 128 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник / И.А.Зимняя. – М: Логос, 2004. – 384 с.
6. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте / А.К.Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
7. Моро М.И. Самостоятельная работа учащихся на уроках арифметики в начальных классах / М.И. Моро. – М.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1963. – 160 с.
8. Пидкасистый П.И. Педагогика. Учеб. пособие для студ. пед. вузов и пед. колледжей. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
9. Педагогический словарь: в 2-х т. / [гл. ред. И.А.Каиров]. – М.: Изд-во Академии пед. наук, 1960. – Т. 2. – 776 с.
10. Педагогическая энциклопедия. В 4-х томах. / [гл. ред. И.А. Каиров]. – М., 1976. – Т. 3. – 879 с.
11. Ушинский К.Д. Собр. соч. в 11 томах / К.Д.Ушинский. – М.-Л., 1950. – Т. 2. – 500 с.
12. Якунин В.А. Психология учебной деятельности студентов / В.А. Якунин. – М.: Знание, 1994. – 213 с.

Стаття присвячена аналізу проблем організації самостійної пізнавальної діяльності школярів.

Ключові слова: самостійна робота, самостійна пізнавальна діяльність, організація самостійної пізнавальної діяльності.

Статья посвящена анализу проблем организации самостоятельной познавательной деятельности школьников.

Ключевые слова: самостоятельная работа, самостоятельная познавательная деятельность, организация самостоятельной познавательной деятельности.

The article is devoted to the analysis of concep aspect of independent cognitive activity and finding out of problems of organization of independent cognitive activity of pupils.

Key words: independent work, independent cognitive activity, organization of independent cognitive activity.